

استاد بهاء‌الدین خرمشاهی

(دربارهٔ دانشنامهٔ قرآن و قرآن پژوهی)

بینات: جناب خرمشاهی تبریک ما را به مناسبت انتشار جدیدترین اثر قرآن پژوهی خودتان یعنی دانشنامهٔ قرآن بپذیرید. بحمد الله شما با وجود پرداختن به زمینه‌های علمی گوناگون در تالیف و تدوین و ترجمهٔ آثار قرآنی هم موفقید، به عنوان سؤال اول بفرمایید چگونه شد که به فکر تالیف یا جمع و تدوین چنین اثری افتادید و برای به ثمر رساندن آن از چه کسانی یاری خواستید و چه مراحل را پشت سر گذاشتید؟

استاد خرمشاهی: ابتدا از لطف و توجه شما مسؤولین جدی‌ترین نشریهٔ قرآنی کشور سپاسگزارم که در اعتلا و ارتقای سطح قرآن پژوهی، سنگ تمام گذاشته‌اید و تحوکی ایجاد کرده‌اید. اگر این دانشنامه با وجود داشتن ۳۶۰۰ مقاله به اندازهٔ نیمی از نشریات ارجمند شما یعنی «بینات و بشارت» اثرگذار و آموزنده و پر اطلاع باشد، بنده رستگار شده‌ام. البته همان‌طور که در قرآن کریم آمده است: وما توفیقی الا بالله. همهٔ اینها ابزار است، امید است. هدف، رسیدن به استکمال و تکامل نفسانی و روحی و پالایش دل و درون و قرآن - زیستی (اصطلاح جدید بنده) و در نهایت پدیدار شدن انسان الهی قرآن اندیش است. به قول عطار:

صد هزاران طفل سر بپریده شد تا کلیم الله صاحب دیده شد

پس هدف بنده هم مانند هدف شماست. همه در زیر یک پرچم گرد آمده‌ایم و در جهت اعلاى كلمة الله و رواج و رونق یا بی شایستهٔ کلام الله و اعتصام به حبل الله گام بر می‌داریم. اندیشهٔ تدوین دایرة المعارف قرآنی که هم از قرآن باشد مانند: معرفی سوره‌ها، اصطلاحات و

مفاهیم کلیدی قرآن و معرفی یکایک علوم قرآنی و هم درباره قرآن و معرفی قرآن پژوهی ها و قرآن پژوهان، از حدود ۱۰ سال پیش برای این بنده پیش آمد ولی با آنکه مقادیری هم فیش برداری و مدخل یابی کرده بودم، ناشر صاحب نظر و صاحب همتی قدم پیش نگذاشت، لذا من هم به تعبیر قرآن آن را در سنبله اش محفوظ نگه داشتم چرا که به تجربه دریافته ام که «ان الامور مرهونه باوقاتها» (هر کار به وقت خاص خود موکول است)، لذا در عین مطالعه و برنامه ریزی آهسته پیوسته، دیدم باید برای چنین کاری زمینه و زمانه هر دو مساعد باشد. از این جهت، به عنوان طرحی دیگر به ترجمه همراه با توضیحات و واژه نامه قرآن روی آوردم و در عرض چهار سال آن را به ثمر رساندم که بحمدالله با توفیق و استقبال عام و خاص مواجه شد. از این روی آتش شوق و اشتیاق من شعله ور شد و با استعانت از حول و قوه صاحب قرآن، با همکاری ۱۶ جوان قرآن پژوه دست به کار شدیم.

سرمایه مادی اولیه این کار با دو پیش خرید فراهم شد، یکی از سوی یکی از فرهنگپروان امروز جناب سید صادق خرازی، دوم از جانب وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی که جمعاً بیش از یکهزار دوره از اثر را پیش خرید کردند و با وجود این، یک مقدر هم بنده از خود به این سرمایه کوچک اما کارساز افزودم و به مدلول «یدالله مع / علی» الجماعة دل به دریا زدیم و دیدیم که به قول رودکی: ریگ آموی و درشتیهای او / زیر پایم پرنیان آید همی

از سوی دیگر به قول حافظ: کجا داند حال ما، سبکباران ساحلها. نوشتن یا نویساندن ۳۶۰ مقاله ولو آنکه نیمی از آنها کوتاه باشد، احتیاج به یک سازمان و ستاد و تشکیلات دفتری و مدیریت علمی و مالی و غیره دارد، در حالی که من دست تنها حتی بدون یک دستیار یا منشی ساده کار را شروع کردم. جناب خرازی فرمودند بیا یک بنیاد قرآنی عظیم تأسیس کنیم و اثری در ۲۰-۳۰ جلد تدوین کنیم. من گفتم با کدام نفرات؟ با کدامین فرصت؟ و برای چه مدت؟ اینکه شما می گوید، به عمر یک نسل و سال های معدودی که از عمر بنده میان سال و رو به پیری باقی مانده است، وفا نخواهد کرد، فقط مقادیر گزافی - چنانکه در بعضی جاها رسم است و افتد و دانی - هزینه خواهد شد؛ و به تعبیر طنزآمیز معروف، قنات حاجی میرزا آقاسی خواهد شد که اگر برای حاجی آب نداشته باشد، برای مقنی و کارکنان نان در بردارد. بنده اصولاً و بالغریزه از کارهای عریض و طویل و مشکوک الفایده و حشت دارم، لذا گفتم فرضاً که بعد از ۵۰ سال یک دایرة المعارف عظیم قرآنی در ۲۰ یا ۳۰ جلد تدوین شود، (که خود عملاً و با توجه به بنیه علمی امروز و امکانات مادی و معنوی، ناممکن به نظر می رسد) قیمت آن سرسام آور خواهد شد و خود این قیمت و چندین جلدی بودن، آن را از دسترس عامه مردم دور خواهد کرد و این نقض غرض است و چرا عاقل کند کاری که باز آرد پشیمانی؟

شما لغتنامه دهخدا را بگیرید که در ۳۵ تا ۵۰ جلد (بسته به صحافی) در قطع بزرگ عرضه شده است. اولاً در حدود نیم قرن تألیف آن به طول انجامیده. در سال ۱۳۲۴ (که سال تولد بنده است) لایحه ای از مجلس آن زمان گذشت ناظر به اینکه دولت هزینه تألیف و بعد طبع و نشر آن را عهده دار شود. و تا آن زمان در حدود ۲۰-۳۰ سال شادروان دهخدا برای این فرهنگ فیش برداری و

تهیه مقدمات کرده بود، سپس در طی چهل سال بیش از یکصد و سی نفر با سازمان لغتنامه دهخدا همکاری کردند و این اثر درست مانند O E D (فرهنگ تاریخی بزرگ انگلیسی آکسفورد) با یک نهضت ملی و حمایت دولتی طی چندین دهه به ثمر رسید. در هر حال هر ایرانی با سوادی نیاز به داشتن یک دوره لغتنامه دارد. اما اولاً می بایست به اندازه طول عمر متوسط یک انسان صبر می کرده که پدران ما و خود ما (ماهای میان سال) این صبر را کرده ایم، سپس هم قیمت آن گزاف است. فرهنگ فارسی اثر گران قدر شادروان دکتر معین هم سی-چهل سال صرف تألیف شده است. و تهیه آن هم باز برای همگان آسان نیست و ناشر با قرار دادن نوبت و پیش فروش آن را می فروشد. حال آنکه ۳۰ سال از اتمام تألیف و طبع آن می گذرد؛ و عملاً عامه مردم به فرهنگ های یک جلدی و دو جلدی نظیر فرهنگ عمید یا فرهنگ فارسی امروز (دکتر غلامحسین صدری افشار و همکاران) روی می آورند و درباره فرهنگ های بزرگ تر و پیشگفته لابد می گویند دست ما کوتاه و خرما بر نخیل.

با این سوابق و تأملات بود که بنده به قول شوماخر مؤلف کتاب کوچک زیباست (به ترجمه دکتر علی رامین) قرار را بر تألیف یک دانشنامه یک جلدی گذاشته بودم که سپس در عمل به این نتیجه رسیدم که در یک جلد امکان علمی و عملی ندارد و ناچار دو جلدی شد، که برای مردم آسان یاب باشد. از سوی دیگر، از نظر علمی هم امیدوارم منتقدان و ارزیابان کتاب توجه داشته باشند که هدف ما عالم‌آ و عامداً این بوده که اثری قرآن-شناختی برای غیر متخصصان یعنی عامه مردم باسواد تدوین و طبع کنیم. و همین هدف فروتنانه هم «چه آسان می نمود اول ولی افتاد مشکلها».

اگر اضطرابی در طول مقالات دیده می شود یعنی بعضی مقالات تقریباً بی دلیل کوتاه و بعضی بی دلیل بلند است از اشکالات دانشنامه است و محصول ناخواسته زمانی بود که بنده سرپرست بین یک جلدی شدن یا دو و سه جلدی شدن این اثر، در نوسان و تردید و راستش را بگویم دچار ندانم کاری بودم.

غث و سمین در آمدن مقالات هم ناگزیر است به قول سعدی: این گناهی است که در شهر شما نیز کنند. همین نشریه عالی و متعالی بینات یا بشارت هم در هر شماره مقالاتش غث و سمین دارد. این مشکل قابل رفع نیست.

بینات: جناب خرمشاهی اگر ممکن است محتویات و مقولات اصلی این اثر مرجع را با یادکرد نمونه هایی معرفی کنید.

استاد خرمشاهی: بنده به اختصار، محتویات دانشنامه را مقوله وار و با ذکر نمونه هایی برای هر نوع از هر مقوله، مطرح و معرفی می کنم:

(۱) اعلام قرآن:

الف) اعلام تاریخی، اعم از مثبت مانند: یکایک پیامبران یا نیکانی چون لقمان، ذوالقرنین،

و کسانی که اشاره و تلمیحی به آنها هست مانند خضر، ابوطالب علیه السلام، حمزه علیه السلام، زنان پیامبر علیهم السلام، دختران پیامبر علیهم السلام، ساره، آسیه، هاجر، حضرت فاطمه زهرا علیها السلام، یا شخصیت های منفی آشکار یا پنهان مانند: قارون، هامان، بلعم باعورا، سامری، ابولهب، ابوجهل، همچنین شخصیت های فراتاریخی مانند: جبرئیل، میکائیل، مالک و فرشتگان.

همچنین اعلام قصص (غیر از پیامبران) مانند: کشتی نوح، جودی، سگ اصحاب کهف، زلیخا، بنیامین.

ب) اعلام جغرافیایی، مانند: مدینه، مکه، مدین، غار حرا، بحر احمر، حدیبیه، صفا و مروه، مسجد الحرام، مسجد اقصی، بیت المقدس، مصر.

۲) احکام قرآن (فقه و آیات الاحکام)، مانند: وضو، تیمم، تهجد، حج، امر به معروف و نهی از منکر، خمس، زکات، ایلاء، ظهار، جزیه، نکاح، طلاق، آبستنی، رضاع، متعه (ازدواج موقت).

۳) سوره های قرآن، معرفی یکایک سوره های صد و چهارده گانه قرآن زیر نام سوره؛ و برای آنکه یکصد و چهارده سوره، طبق حروف الفبا پراکنده نشود، همه را همراه با لفظ سوره آورده ایم؛ و ضمناً باز هم برای آنکه تشویش و تشتت خاطری برای خوانندگان پیش نیاید، سوره ها را طبق ترتیب و توالی و نظم قرآنی، مطرح کرده ایم.

۴) آیه های نامدار، یعنی آیاتی که عنوان مشهوری دارند، مانند: آیه نور، آیه الکرسی، آیه تیمم، آیه وضو، آیه افک، آیه تطهیر، آیه نفی سبیل، آیه سیف (نیز آیه صیف)، آیه نجومی، آیه حذر، آیه مودت، آیه اكمال دین، آیه تبلیغ، و جمعاً ۹۹ آیه معروف معرفی شده است، همراه با شرح و بسط لازم و کافی.

۵) اصطلاحات و تلمیحات ادبی، مانند: نار ابراهیم، حکمت لقمان، قمیص (پیراهن) یوسف، بیت العنکبوت، بضاعت مزجاة، سوط عذاب و دهها نظیر آنها.

۶) اخلاق قرآنی، اعم از اخلاق حمیده (رحم، احسان، تواضع، انفاق، قرض، راستگویی)، و اخلاق رذیله (آز/ طمع، بخل، ریا، تجسس، دروغگویی، فاحشه/ فحشا، زنا، مساحقه، لواط).

۷) کلمات کلیدی، یا وجوه و نظایر، یعنی کلماتی که دارای چندین معنی اند (سوء، امر، کتاب، بیت، ریح، زبور، حق، حکم/ حکمت، خلق/ خالق و جمعاً بیش از یکصد کلمه).

۸) موجودات قدسی یا امور غیبی و قدسی، مانند: آخرت، قیامت، معاد، بهشت، جهنم، برزخ، صراط، میزان، لوح، قلم، عرش، کرسی، بیت المعمور، رق منشور، اعراف، جن، کرامات، معجزات، شق القمر، وحی، حور، غلمان.

۹) اقوام و طوایف، مانند: مهاجران، انصار، بنی امیه، قریش، بنی اسرائیل، بنی نضیر، بنی قریظه، عاد، ثمود.

۱۰) ادیان و مذاهب و فرقه ها و مکتبها، مانند: اسلام، یهود، نصاری، مجوس، صابئین،

شیعه، معتزله، خوارج، مرجئه، حروفیه، زیدیه، شیخیه، احمدیه (قادیانیه)، اخباریه، مکتب تفکیک.

(۱۱) وقایع تاریخی، مانند: یکایک غزوات پیامبر ﷺ، صلح حدیبیه، افک، محنة.

(۱۲) علوم و فنون قرآنی، مانند: علم مکی و مدنی، اسباب / شأن نزول، ناسخ و منسوخ، اعجاز قرآن، قصص قرآن، تاریخ قرآن (و جمع و تدوین و کتابت قرآن و تحریف ناپذیری قرآن و رسم الخط و نقطه گذاری و اعجام / تعجیم و تشکیل)، اعراب / نحو قرآن، احکام قرآن (فقه القرآن)، محکم و متشابه، تفسیر و تأویل، تجوید، ترتیل، تغنی، تواشیح، قرائت و اختلاف قرائت و احرف سبعة، ترجمه قرآن، اسرائیلیات، چاپ قرآن.

(۱۳) فرهنگ آفرینی قرآن، شامل مقاله ای به همین نام، قرآن و ادب عرب، قرآن و ادب فارسی، حافظ و قرآن، سعدی و قرآن، ناصر خسرو و قرآن، سنایی و قرآن، نظامی و قرآن، عطار و قرآن، مثنوی / مولوی و قرآن، شعر معاصر فارسی و قرآن، فرهنگ عامه و قرآن، ختم قرآن، ختم امن یجیب، ختم انعام، دعاها ی قرآنی، استخاره، استخاره های شگرف، مسابقات قرآنی، کلام، عرفان، فلسفه، فلسفه علوم قرآنی، هرمنوتیک و قرآن، فلسفه تاریخ در قرآن، اصول فقه و قرآن، حجیت ظواهر قرآن، قدم و حدود قرآن و دهها مدخل دیگر.

(۱۴) قرآن پژوهی، معرفی تحقیقات و آثار و کتب قرآنی، شامل معرفی تفسیرها، که در حدود ۳۰۰ تفسیر از مفسران شیعه و اهل سنت، اعم از فارسی یا عربی، قدیم یا جدید، معرفی شده است. معرفی ترجمه های قرآن به صورت مقاله و کتابشناسی، طبق الفبای نام زبانها مثلاً ترجمه آلمانی، ترجمه انگلیسی، ترجمه ایتالیایی، ترجمه روسی، الی آخر که درست یکصد صفحه از دانشنامه را دربر گرفته است. معرفی کتابشناسی های قدیم و جدید که ارزش قرآن پژوهی دارد، از فهرست گرفته تا الفریعة، و معرفی دایرة المعارف های قدیم و جدید (نهایة الارب، نفائس الفنون، کشف اصطلاحات الفنون، تا دایرة المعارف تشیع و بزرگ اسلامی و اسلام طبع لیدن) با برشمردن مقالات قرآنی آنها، معرفی فهرست های نسخه های خطی قرآنی: و برای نخستین بار در عالم مرجع نگاری، در این اثر مرجع، کتابشناسی های موضوعی - فی المثل درباره کشف الآیات ها، یا ناسخ و منسوخ، یا اسباب نزول، یا قصص قرآن و غیره - تدوین شده است. پایان نامه های قرآنی نزدیک به ششصد عنوان معرفی شده است. کتابشناسی های قرآنی همه معرفی شده است و برای نخستین بار «کتابشناسی کتابشناسی های قرآنی» که بالغ بر ۱۰۸ اثر را معرفی می نماید. کتاب های قرآن پژوهی یا کتاب های ذی ربط با قرآن از قدیم ترین آنها - فی المثل نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، مسائل نافع بن ازرق، غریب القرآن زید (متعلق به اواسط قرن اول و اوایل قرن دوم هجری) و مجاز القرآن ابو عبیده معمر بن مثنی تا جدیدترین آثار قرآن پژوهی مانند آثار نصر حامد ابوزید، یا زبان قرآن (مقصود فراستخواه) یا آثار شادروان مهندس بازرگان و آثار فرزند برومند ایشان مهندس عبدالعلی بازرگان، که جمعاً بیش از ۸۰۰ عنوان کتاب در این دانشنامه معرفی شده است.

۱۵) قرآن پژوهان، از جمله و در رأس همه یکایک چهارده معصوم علیهم السلام، خلفای راشدین، صحابه بزرگ و قرآن شناس، مفسران، اعم از شیعه و اهل سنت، مترجمان قرآن به هر زبانی، و معرفی قرآن پژوهان اعم از مشهور (از ابن عباس و ابن مسعود و ابی بن کعب و مجاهد و سعید بن جبیر گرفته تا علامه طباطبایی و دکتر وهبه زحیلی، و مرحوم محمد جواد مغنیه) تا نامشهور یعنی محققانی که حداقل یک - دو اثر قرآنی چاپ شده داشته باشند.

نزدیک به یکهزار زندگینامه از قرآن پژوهان قدیم و معاصر در این دانشنامه آمده است که حدوداً دویست فقره آن زندگینامه خودنوشت، به قلم خود قرآن پژوهان معاصر است. این زندگینامه های جان و جوهردار، بیش از هر گونه مقالات و مقولات دیگر، به زندگی و سرزندگی و خوشخوانی این دانشنامه می افزاید و هر یک سند فرهنگی ارزشمندی است. گفتنی است که مستشرقان اسلام شناسی هم که تحقیق قرآنی داشته اند، در این اثر معرفی شده اند.

۱۶) قواعد و عبارات های معروف، نظیر «القرآن یفسر بعضه بعضاً»، «ایاک اعنی و اسمعی یا جاره»، «من خوطب به»، «راسخان در علم»، «سبع طوال»، «احرف سبعة / سبعة احرف»، «راعتا / انظرنا»، «سمعنا وعصینا»، «حطه / باب حطه»، «استثناء» (گفتن ان شاء الله)، «استرجاع» (گفتن انا لله وانا الیه راجعون)، «شجره ملعونه در قرآن»، «قاب قوسین» و دهها تعبیر دیگر.

۱۷) قرآن و هنر، با معرفی بیش از دویست قرآن خطی نفیس (هر یک در یک مقاله مستقل)، معرفی قرآن های هنری و تاریخی مانند قرآن عقیق، قرآن نگل در کردستان، خط و خوشنویسی قرآن، تذهیب، خوشنویسان قرآن، قرآن نویسان، معرفی قرآن های هنری متفاوت مانند: قرآن تمام چرم، پنج تُنی، نرم افزارهای قرآنی، خوشخوانی های قرآن، موسیقی و قرآن.

۱۸) نهادهای قرآنی، معرفی دارالقرآنها، دارالحفاظ، مجالس درس / تفسیر قرآن، ناشران قرآنی از جمله، اسوه، دفتر نشر فرهنگ قرآن، مجمع ملک فهد که در سال ۱۴۰۳ ق در مدینه به صورت شهرکی تأسیس شده و مصحف المدینه را در دهها میلیون نسخه منتشر کرده است. معرفی مراکز تحقیقی قرآنی مانند: مرکز ترجمه قرآن مجید (در قم)، بنیاد پژوهشهای اسلامی (در مشهد)، مرکز فرهنگ و معارف قرآن (در قم)، رادیو قرآن، سیمای قرآن، نمایشگاه های قرآنی، چاپخانه های بزرگ ویژه قرآن.

۱۹) بلاغت و نحو قرآن، (نظیر فعل، فاعل، مسند و مسند الیه، تشبیه، استعاره، مجاز و صدها اصطلاح دیگر).

بیانات: لطفاً نویسندگان دانشنامه را با اشاره به تخصص و حوزه تالیف هر کدام معرفی فرمایید.

استاد خرمشاهی: چنانکه اشاره شد، صاحب قرآن، حضرت خداوند سبحان، شور و شوق یاری و همیاری با این دانشنامه را در دل جمعی از قرآن پژوهان فاضل و فرزانه انداخت، و دعوت این بنده در مانده را به لطف و نرمخویی و در عین حال سختکوشی خویش پاسخ گفتند. این جانب

فقط به عنوان همزه وصل عمل کرده‌ام. البته حدوداً صد تا صد و بیست مقاله را نیز شخصاً نوشته‌ام. اینک فهرست وار، برای تیمن و تبرک، و عرض سپاس قلبی، نام این بزرگواران و حوزه نگارش هر یک را معروض می‌دارم.

(۱) آقای حمیدرضا آذیر، مترجم و ویراستار آثار عدیده، با نگارش بیش از چهارصد مقاله در زمینه بلاغت و نحو و معرفی قرآن پژوهی و قرآن پژوهان در مشهد مقدس.

(۲) آقای مسعود انصاری، از علمای صاحب فتوای اهل سنت و مترجم قرآن کریم به فارسی، با نگارش حدوداً چهارصد مقاله در زمینه مفاهیم قرآنی، و تفسیر و مفسران اهل سنت.

(۳) حجت الاسلام سید محمدعلی ایازی، صاحب آثار قرآن پژوهی عدیده به فارسی و عربی، از فضلاء حوزه علمیه قم، با نگارش نزدیک به دویست مقاله، در زمینه تفسیر و مفسران شیعه.

(۴) خانم سامیه بصیر مژدهی، از ادبا و ادب پژوهان و مثنوی پژوهان معاصر، و از همکاران دانشنامه ادب فارسی، با نگارش بیش از ده مقاله در زمینه قرآن و ادب فارسی.

(۵) آقای جویا جهانبخش، از ادبا و فضلاء بسیار جوان و امید آفرین حوزه علمیه اصفهان، و شاهنامه پژوه، با نگارش یکصد مقاله در معرفی رجال و آثار قرآن پژوهی.

(۶) آقای فرزاد حاجی میرزایی، از فضلاء قرآن پژوه اهل سنت، و از مترجمان کوشا و کاردان (که هم از عربی ترجمه می‌کنند و هم از انگلیسی)، با نگارش بیش از ششصد مقاله در معرفی علوم قرآنی، و کتابهای قرآنی.

(۷) آقای قوام الدین خرمشاهی، برادر هنرمند خوشنویس این بنده و مصحح مثنوی بر اساس نسخه قونیه، با نگارش بیش از سیصد مقاله در زمینه معرفی سوره‌ها، و اعلام قرآنی.

(۸) آقای دکتر ابوالقاسم رادفر، استاد ادب فارسی در پژوهشگاه علوم انسانی و دانشگاههای تهران، با نگارش کلیه مقالات مربوط به ترجمه‌های قرآن کریم و معرفی قرآن پژوهان شبه قاره.

(۹) آقای محمود سرمدی، متخصص علوم قرآنی و استاد در رشته حدیث و قرآن، با نگارش بیش از یکصد و ده مقاله در شرح کلمات کلیدی قرآن کریم، از نظرگاه وجوه و نظایر.

(۱۰) آقای حسن سید عرب، فلسفه پژوه، و از همکاران دایرة المعارف تشیع و دانشنامه جهان اسلام، با نگارش حدوداً یکصد مقاله در معرفی خاور شناسان قرآن پژوه.

(۱۱) آقای عبدالحسین شهیدی صالحی، از همکاران اصلی دایرة المعارف تشیع و نویسنده مقالات عدیده برای مستدرکات اعیان الشیعة، و نویسنده مقاله بسیار مفصل «تفسیر و تفاسیر شیعه» در دایرة المعارف تشیع، با نگارش بیش از یکصد مقاله در زمینه زندگینامه‌ها و آثار قرآنی.

(۱۲) آقای حسین فعال عراقی، ادیب و ادب پژوه، صاحب چند تحقیق قرآنی، با نگارش حدوداً سیصد مقاله زندگینامه.

(۱۳) آقای سیامک مختاری، حافظ قرآن کریم، و قرآن پژوه، نگارنده حدوداً پنجاه زندگینامه.

(۱۴) آقای محسن معینی، قرآن پژوه و از همکاران دایرة المعارف تشیع، نگارنده بیش از

هشتصد مقاله در زمینه مفاهیم قرآنی، اصطلاحات و تلمیحات ادبی، آیه‌های نامدار، زندگینامه‌ها، اخلاق، و موضوعات دیگر.

۱۵) آقای حامد ناجی، از فضیلات برجسته حوزه علمی اصفهان، محقق و مصحح چندین اثر فلسفی از ملاصدرا، میرداماد، حاج ملاهادی سبزواری، نگارنده مقالات اسماء الله الحسنی، و فقه قرآن. (در حدود دویست و پنجاه مقاله)

۱۶) آقای محمد علی هاشم زاده، محقق و کتابشناس و کتابنامه نگار در حوزه قرآن پژوهی، از همکاران مرکز فرهنگ و معارف قرآن (قم)، نگارنده بیش از ده کتابشناسی موضوعی برای این دانشنامه.

از خداوند سبحان، خالصانه مسألت دارم که به این نویسندگان و همکاران قرآن شناس، سعادت حشر مادام العمر با قرآن کریم و خدمت به معارف قرآنی عنایت فرماید و اجر دو جهانی عطا نماید. [زندگینامه‌های کوتاه خودنوشت اغلب این نویسندگان، به شرط آنکه آثار قرآنی چاپ شده دیگر داشته باشند، در همین دانشنامه آمده است]

بینات: اگر ممکن است یکی از ویژگی‌های اختصاصی این اثر را بیان کنید.

استاد خرمشاهی: به یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این اثر مرجع در ضمن پاسخ قبلی اشاره کردم و آن آوردن زندگینامه معاصران زنده است که معمولاً در کم‌تر اثر مرجعی به این مسأله می‌پردازند. این کار حسن و عیب آشکاری دارد. حُسن آن زنده‌تر شدن و روزآمدتر شدن و خوشخوان شدن اثر است، و عیب آن این است که ممکن است تعارف و رودربایستی و حتی پارتی بازی پیش بیاید.

یاف‌فی‌المثل کسی و کسانی که به حق باید زندگینامه یا زندگینامه خودنوشت آنان درج می‌شده و نشده، و لاجرم آزرده خاطر شده‌اند. ضمناً کسی در نگذشته باشد و همه آثارش منتشر نشده باشد، نمی‌توان درباره او ارزیابی کامل و خونسردانه و بدون دغدغه کرد. در هر حال عیب این کار را به حُسن این کار ببخشید. ویژگی دیگر، آوردن «موجودات» بلاغی و ادبی و نحوی است که قبلاً هم به آن اشاره کردم.

بینات: جناب خرمشاهی امیدواریم از سرپرستی این کار سخت و سنگین خسته نباشید. ما تردیدی نداریم که همان‌طور که خداوند در طرح و تدوین و تالیف این اثر به شما توفیق ارزانی داشته در قبول عام یافتن آن هم عنایت خواهد فرمود. همچنین سپاسگزاریم که در این گفت و گو شرکت کردید.

استاد خرمشاهی: من هم از شما قرآن پژوهان پشتاز و فعال امروز که نشریات ارجمند قرآنی‌تان در همین دانشنامه معرفی شده، کمال امتنان قلبی دارم. شما و خوانندگان فرهیخته‌تان را به صاحب قرآن می‌سپارم.